

MOTERIŠKUMO SIMBOLIAI TRADICINĖJE AUKŠTAITIJOS KULTŪROJE

Doc. dr. Rasa Račiūnaitė – Paužolienė
Etnologė, Vytauto Didžiojo universitetas

Įvadas. Kiekviena kultūra skirtingai apibrėžia ir apmąsto lyčių skirtumus. Įvairiose kultūrose egzistuoja skirtingos vyriškumo ir moteriškumo reikšmės, skirtinga lyčių simbolika ir jų tarpusavio santykių suvokimo modeliai. Netgi toje pačioje kultūroje, pereinant iš vieno kultūrinio laikotarpio į kitą, lytims suteikiamos reikšmės kinta. Žemdirbiškose kultūrose, tarp jų ir lietuvių, moteris identifikuojama su archetipiniais moters simboliais – žeme, vaisingumu, suarta dirva, regeneruojančia gamtos galia. Krikščioniškoje tradicijoje žemės simbolika siejama su Dievo Motina Marija, kuri tautosakoje yra laikoma viena iš trijų žmogaus motinų ir liaudies tikėjimuose yra perėmusi žemės funkcijas¹. Tradicinėje lietuvių kultūroje moteriškumo reprezentacija yra įvairialypė ir polifunkcinė. Lietuvių liaudies dainose lietuvė išsiskiria moteriškumą nulėmusia kultūriškai apibrėžta vertybių sistema: ji pasitikinti savimi, ryžtinga ir dvasiškai atspari, su iš gentinės sanklodos einančiu jos, kaip motinos ir židinio saugotojos, vertinimu². Iš liaudies papročių ir tautosakos gelmių sklindantis moters kūrybingumas orientuotas į pagrindinę moteriškumo reprezentaciją – motinystę ir moters gebėjimą teikti gyvybę. Paradoksalu, bet šiuolaikiniame postmoderniame pasaulyje moterų gebėjimas reprodukuoti nebėra svarbiausia vertybė; neretai sarkastiškai ironizuojama moteris, kurios svarbiausias uždavinys tradicinėje kultūroje buvęs pratęsti giminę ir tautą.

Šiame straipsnyje nagrinėjami XIX a. pab. – XX a. gyvenimo ciklo papročiai, į kuriuos bandoma pažvelgti per moteriškąją prizmę. Pagrindinis darbo šaltinis — etnografinių lauko tyrimų medžiaga, autorės surinkta 1989–2011 metais individualiose bei Vytauto Didžiojo universiteto Etnologijos ir folkloristikos katedros, taip pat folklorinio

---

¹ Osaitytė J. Motina žemė: moteriškumo reprezentacija. *Tautosakos darbai*. T. XVI (XXIII). 2002. P. 147

² Stundžienė Br. Moteriškasis pasaulis dainose. *Tautosakos darbai*. T. XVI (XXIII). 2002. P. 13–25.

ansamblio „Linago“ organizuotose ekspedicijose Šiaurės ir Šiaurės Rytų Lietuvoje – Anykščių, Biržų, Panevėžio, Molėtų, Ignalinos, Utenos, Zarasų rajonuose. Etnografinė medžiaga rinkta pagal autorės sudarytą etnografinį klausimyną „Moters vaidmuo šeimos papročiuose“. Renkant medžiagą naudoti lauko tyrimo metodai – pokalbis, struktūruotas ir išsamusis interviu, stebėjimas, gerai informuotų pateikėjų apklausa. Surinktos medžiagos analizei taikytas *istorinis – lyginamasis ir interpretacinis metodas*.

Straipsnio tikslas — aptarti moteriškumo simbolius XIX a. pab. — XX a. aukštaičių gyvenimo ciklo (gimtųjų ir merginos brandos apeigų) papročiuose. *Darbo uždaviniai*: 1) ištirti Šiaurės ir Šiaurės Rytų Lietuvos gyvenimo ciklo papročius, 2) nustatyti moteriškumo simbolius aukštaičių gimtųjų ir merginų brandos apeigų papročiuose; 3) atskleisti Šiaurės ir Šiaurės Rytų Lietuvos gyvenimo ciklo papročius lokalinį tapatumą. *Darbo aktualumas*: Nors aukštaičių gyvenimo ciklo papročiai nagrinėti ankstesnių autorių³ įvairiais aspektais, tačiau iki šiol moteriškumo simboliai aukštaičių gyvenimo ciklo papročiuose nebuvo aptarti, todėl straipsnio tema yra nauja ir aktuali.

Tyrimų rezultatai: Tyrimui pateikėjai buvo atrinkti atsitiktinės atrankos būdu pagal vyresnio amžiaus žmonių bei gerai informuotų pateikėjų grupes. Iš viso tyrime dalyvavo 58 pateikėjai, iš kurių 56 moterys ir 2 vyrai, gimusieji nuo 1902 iki 1940 metų. Daugumą apklaustųjų sudarė katalikai, keletas priklausė liuteronų konfesijai.

---

³ Paukštytė-Šaknienė R., Savoniakaitė V., Šaknys Ž., Šidiškienė I. *Lietuvos kultūra: Aukštaitijos papročiai*. Vilnius: LII leidykla, 2007; Paukštytė R. *Gimtųjų ir krikštynos Lietuvos kaimo gyvenime*. Vilnius: Diemedis, 1999; Paukštytė-Šaknienė R. Krikštynos ir vardynos Šiaurės rytų Lietuvoje XX a. antrojoje pusėje. *LKMA metraštis* T. XIX. Vilnius, 2001. P. 243–266; Račiūnaitė R. *Moteris tradicinėje lietuvių kultūroje: gyvenimo ciklo papročiai (XIX a. pab. – XX a. vid.)*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2002. Šaknienė R. Požiūris į abortus Aukštaitijoje. *Liaudies kultūra*. 2004. Nr. 5. P. 14–23; Šaknys Ž. B. *Jaunimo brandos apeigos Lietuvoje: XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje*. Vilnius: Pradai, 1996; Blinstrubaitė J. Pakruojo ir jo apylinkių gimtųjų papročiai. *Pakruojo apylinkės*. Vilnius, 1996. P. 260–264; Imbrasienė-Kišūnaitė B. Krikštytųjų papročiai. *Obeliai Kriaunos*. Vilnius: Versmės leidykla, 1998. P. 487–496; Vyšniauskaitė A. Dieveniškųjų senieji šeimos papročiai. *Dieveniškės*. Vilnius; Mintis, 1995. P. 356–371; Vyšniauskaitė A. Vaikų auginimas XIX a. pabaigoje–XX a. *Dubingiai*. Vilnius: Vaga, 1971. P. 200–207; Šliavaitė K. Anykštėnų brandos apeigos. *Anykščiai XX amžiuje*. Vilnius, 2000. P. 139–141; Daunys S. Pirties papročiai. *Gervėčiai*. Vilnius: Mintis, 1989. P. 133–141; Daunys S. Pirties tradicinės apeigos Adutiškio apylinkėje. *Kraštotyra*. Kn.10. 1980. P. 61–64.

Apklausa vyko 1989–1996, 2008 ir 2011 m. Šiaurės ir Šiaurės Rytų Lietuvos regione, t. y. apėmė Panevėžio ir Utenos apskritis.

Apie XIX a. pab. papročius pateikėjai teikė savo tėvų ir senelių prisiminimus, todėl šio laikotarpio informacija labai fragmentiška ir išskaidyta. Tyrimo metu geriausiai užfiksuoti XX a. IV–V dešimtmečio gyvenimo ciklo papročiai, kuriuose atsispindi respondentų jaunystės patirtis. Juose dar yra išlikusių tradicinių gimtųjų, krikštynų ir merginų brandos papročių elementų. Pokario laikotarpio gyvenimo ciklo papročiuose jau galima išvelgti skirtingų etnografinių regionų papročių niveliacijos procesus, susijusius su tarybinio laikotarpio gyventojų migracija. Juose pradeda nykti lokaliniai savitumai. Panašūs papročiai fiksuojami visoje Lietuvoje. Apie XX a. devinto dešimtmečio pabaigos — dešimto dešimtmečio šeimos papročių ir jaunimo moralinių vertybių transformaciją liudija to meto šeimos gyvenimo pokyčiai.

Lietuvių tradicinėje kaimo kultūroje svarbiausi moters ir moteriškumo simboliai bei su jais susiję fiziologiniai reiškiniai – fiziologinė branda, nėštumas, gimdymas – laikyti paslapyje, todėl viešai nebuvo įvardijami. Apie vieną iš šių simbolių – fiziologinę merginų brandą – užsimenama netiesiogiai, t. y. tam tikromis užuominomis, išreikštomis metaforomis .

Mergaitės tvarko darželį. Šiaulių aps. Šaukėnai. 1925 m.
Fotografas nežinomas. ČDM LA. Neg. 5445.

Merginų brandos apeigų simbolika. Tradicinėje kultūroje amžiaus brandai pažymėti skirti ritualiniai išmėginimai buvo projektuojami per skirtingai vertinamą moterišką ir vyrišką prigimtį. Pagal lyčių kultūrinę diferenciaciją buvo modeliuojamos ir perėjimo ritualų apeigos. Vienos kultūros pabrėžia perėjimo ritualų sakralizuotas moteriškumo reikšmes, kitose kultūrose šios reikšmės įgyja neigiamą konotaciją. Daugelis tautų, tarp jų ir lietuviai, merginos subrendimą tapatino su pirmųjų mėnesinių pasirodymu. XIX a. pab. – XX a. vid. Lietuvoje merginos fiziologinę brandą atspindėjo pirmųjų menstruacijų apeigos, įtvirtinančios perėjimą iš vieno gyvenimo tarpsnio į kitą. Daugelyje pirmykščių tautų menstruacijomis serganti mergina laikyta pavojaus šaltiniu. Pavyzdžiui, Britų Kolumbijos Carrier indėnams bręstanti mergina kėlė didžiausią baimę ir siaubą. Todėl trejus ar ketverius metus ji gyveno atskirta toli nuo pramintų takų, nes merginos įminta pėda galėjo išniekinti upę ir kelią⁴. Analogiškų papročių aptinkame ir XIX a. pab. – XX a. I pusės Lietuvoje. Menstruacijų metu moteris negalėjo lankyti bažnyčios, skinti sode vaisių (medžiai nemegs obuolių), megzti tinklo, sėsti ant arklio (nugara prakiurs), raugti kopūstų, sėti daržovių, gaminti dešrų (mėsa suges) ir atlikti daugelio kitų ūkio darbų⁵. Tiek racionalūs, saugantys moters sveikatą, tiek ir iracionalūs draudimai turėjo vieną tikslą – apsaugoti aplinką nuo „kenksmingos“ menstruacijomis sergančiosios įtakos.

Kita vertus, merginų brandos apeigose galima aptikti ir sakralizuotų moteriškumo reikšmių – slaptos pagarbos bei palaimos ženklų pirmą kartą menstruacijomis sergančiai merginai. Tai liudija menstruacijų reiškinių pavadinimai: „žiedai“ (Zarasų kraštas)⁶, „dievaitinės“, „Marijos žiedai“, „rožės žydi“⁷, „Marijos rožės“⁸ (Biržų kraštas), „Marijos palikimas“⁹ (Leliūnai). Kaip matyti iš pavadinimų, minėtas fiziologinis reiškinys sietas tiek su ikikrikščioniška, tiek su krikščioniška kultūra. Tradicinėje kultūroje pirmųjų dukters mėnesinių

⁴ Benedict R. *Patterns of Culture*. New York, 1959. P. 28–29.

⁵ Račiūnaitė R. *Moteris tradicinėje lietuvių kultūroje: Gyvenimo ciklo papročiai (XIX a. pabaiga – XX a. vidurys)*. Kaunas: VDU leidykla, 2002. P. 87.

⁶ VDU ER F. I. B. 11. P. 23. Inf. A. Guntulytė–Šukienė, g. 1922 m. Antažiegio k., Pakniškių apyl., Zarasų raj. Užr. R. Račiūnaitė 1996 m. Kavolių k., Zarasų raj.

⁷ Šatkauskienė V. Kai kurie lyčių suvokimo aspektai tradicinėje kaimo bendruomenėje. *Lyčių samprata tradicinėje kultūroje*. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centas, 2005. P. 109.

⁸ VDU ER F. I. B. 19. P. 33. Inf. T. Abrazorytė–Kučinskienė, g. 1923 m. Latvygalos k., Papilės vls., Biržų aps. Užr. A. Tarasovaitė 1996 m. Skrebiškiuose, Biržų raj.

⁹ VDU ER F. I. B. 5. P. 38. Inf. G. Kiaušaitė–Suchariova, g. 1929 m. Saločių k., Leliūnų par., Utenos aps. Užr. R. Račiūnaitė 1995 m. Leliūnų mst. Utenos raj.

pasirodymas buvo šventė šeimoje, kurios laukė ne tik motina, bet ir kiti vyresnieji šeimos nariai. Laiku „pražydušia“ dukra motina pasigirdavo kaimynėms, o tėvui ir seneliui skubėdavo pasakyti, kad duktė „žydi“ ir reikia skubėti kraičius krauti. Jei aukštaitė mergina laiku nesulaukdavo mėnesinių, liaudies išmintis siūlė įvairių liaudies medicinos bei magijos priemonių: gerti svogūnų lukštų sunką, laikytis similitinės magijos – vilkėti raudonos spalvos drabužiais¹⁰.

Lietuvių tradicinėje kultūroje merginų brandos apeigos gerokai skyrėsi nuo vaikinių. Pastarosios buvo atliekamos bendraamžių aplinkoje. Merginų menstruacijų pradžia XIX a. pab. – XX a. pirmoje pusėje buvo pažymima tik šeimoje. Fiziologinės brandos apeigos vykdavo uždaroje moterų bendrijoje, kur dalyvaudavo tik duktė ir motina arba kita vyresnė giminaitė. Merginos fiziologines brandos apeigas sudarė tik vienas apeiginis veiksmas, tam tikra apeiginė formulė ar klausimas. Motina, pastebėjusi pirmąsias dukters mėnesines, jas parodydavo dukrai ir paklausdavo: „Ką čia turi?“ Ir nelaukusi atsakymo tuoj pat pliaukštelėdavo mergaitei per veidą, trokšdama, kad duktė visada būtų graži, raudona, skaisti, „sveika kaip dabar“, kad laiku ištekėtų¹¹. Šiaurės, Rytų ir Vidurio Lietuvoje plačiausiai buvo paplitęs sudavimas per veidą vieną arba tris kartus. XX a. trečiame dešimtmetyje Kulvos apylinkėse motina dukrai suduodavo per veidą tris kartus, kad ji tik tris dienas sirgtų mėnesinėmis¹². Tokiu veiksmu siekta sukelti merginai gilius emocinius išgyvenimus, baimę, išgastį, būdingus daugumai brandos apeigų. Jie turėjo užtikrinti mergaitės perėjimą į naują socialinį statusą. Minėtais perėjimo ritualais buvo išreiškiamas simbolinis paauglių kaip vaikų mirtis ir jų kaip jaunuolių gimimas.

---

¹⁰ VDU ER F. 1. B. 2–1. P. 32. Inf. U. Jokūbkienė, g. 1908 m. Rygoje, gyvena Uliūnų k. Užr. R. Račiūnaitė 1994 m. Uliūnuose, Panevėžio raj.

¹¹ Račiūnaitė R. *Moteris tradicinėje lietuvių kultūroje...* P. 89.

¹² VDU ER F. 1. B. 7. P. 41. Inf. P. Čičanavičiūtė–Butrimavčienė, g. 1910 m. Čičinų k. Kulvos par., Jonavos vls. Gyvena Betėgaloje. Užr. R. Račiūnaitė 1995 m..

Moterys prie duonos kepalo („bakano“).
Ukmergės aps. Balninkų vls. Traupio k. VI.
Miškinio nuotr. 1940 m. ČDM LA Neg. 12331.

Pirmosios duonos kepimo pažymėjimas – tai dar vienos – merginos brandą įtvirtinančios šeimoje – apeigos. XIX a. pab. – XX a. I pusėje vyravo paprotys duonos kepimą perduoti 15–16 m. dukrai. Duoną užminkyti ir kepti galėjo tik fiziškai subrendusi ir fiziologinę brandą išgyvenusi šeimoje mergina. Pirmosios duonos kepimo apeigomis šeimoje buvo galutinai įteisinama merginos tekuolės socialinė branda: tai reiškė jos pasirengimą šeimyniniam gyvenimui. Žilvyčio Šaknio teigimu, šios apeigos susijusios tiek su fizine, tiek – platesne prasme – su socialine merginos branda¹³. Neretai apie mergaitės brandą pagarsindavo ir jaunimo socialinėje bendrijoje. Vaikinai su duonos kampeliu ją išnešdavo pro duris į „marteles“, o tėvas viešai pranešdavo apie skiriamą dalį. Pirmosios duonos kepimo apeigomis mergina Lietuvos kaime įgydavo naują socialinę padėtį bendruomenėje, o po pirmųjų mėnesinių pažymėjimo apeigų užimdavo naują statusą šeimoje.

Įgijusi fiziologinę bei socialinę brandą, mergina jau galėjo būti „įrašyta“ į mergas, t. y. į socialinę jaunimo bendriją. Tarpukario Lietuvoje pagrindinė sąlyga „įrašyti“ į mergas – būti subrendusiai, mokėti visus

¹³ Šaknys Ž. Jaunimo brandos apeigos Lietuvoje: XIX a. pab. – XX a. pirmojoje pusėje. Vilnius: Pradai, 1996. P. 56–57.

žemės ūkio darbus, o ypač moteriškus – verpti, austi ir pagaliau sugebėti atsikirsti ją erziniusiems bernams bei mokėti šokti¹⁴.

Gimtųjų papročių simbolika. Gimtųjų papročiai, kaip ir merginų brandos apeigos, bene labiausiai iš visų gyvenimo ciklo papročių susiję su moteriškumo simbolika. Moters fiziologinių reiškinių simboliką bei jos reikšmes pabandysime atskleisti per kalbą, t. y. gimtųjų papročiuose vartojamas sąvokas. Geriausiai moteriškosios kultūros reikšmes atspindi terminai, susiję su reprodukciniomis moters galiomis: nėštumu, gimdymu, gimdyvės ir pribuvėjos veikla gimtūvėse.

Nėštumo pavadinimai. Apie vieną svarbiausių moteriškumo simbolių – nėštumą – tradicinėje kultūroje užsimenama netiesiogiai: tam tikromis užuominomis, išreikštomis eufemizmais ir frazeologizmais. Įvairiuose Lietuvos etnografiniuose regionuose besilaukiančios kūdikio moters būseną įvardinta skirtingai. Aukštaitijoje ji vadinta „šalnos pakasta“, „kojas pašalusi“¹⁵, „vilko kūsta“ (Kurklių apyl.)¹⁶, „bitės įgelta“ (nėščia mergina – Panevėžys)¹⁷, „drūta“ (Pabiržės apyl.)¹⁸; minėta būseną įvardijama ir veiksmažodžiais „pučias“, „udroja“, „ūžia“, „jau moteriškė užmezgė“¹⁹. Žemaitijoje apie tokią moterį sakydavo „nupumpusi“, „palaikė“, „drūta“, „pritvinkusi“²⁰, „ta jau kojas pašalusi“, „jau nebe viena vaikšto“ (Akmenės raj. Papilės apyl.)²¹, „vėjo pripūsta“, „vėju pasibėgusi“ (nežinia nuo ko nėščia (mergina)²², Suvalkijoje – „baliuona“, „su bėda“, „su ragaže“²³, Dzūkijoje – „sunki“, „moteriškė prie sunkybei/ prie sunkybės“²⁴. Neretai tokia moteris vadinta

¹⁴ Račiūnaitė R. *Moteris tradicinėje lietuvių kultūroje ...* P. 89.

¹⁵ Paukštytė R. *Gimtūvės ir krikščionys Lietuvos kaimo gyvenime*. Vilnius: Diemedis, 1999. P. 38.

¹⁶ Račiūnaitė R. Relics of Totemism in the Lithuanians Customs of Life Cycle: End of the 19th – Middle of the 20th Centuries. *Ethnic Culture: Traditions and Innovations*. Kaunas: Vytautas Magnus University, 2004. P. 272.

¹⁷ *Frazeologijos žodynas* / red. J. Paulauskas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2001. P. 104

¹⁸ VDU ER F. I. B. 19. P. 9. Inf. E. Četvergytė–Margienė, g. 1912 m. Papilyje, Pabiržės vls. Biržų aps. Užr. R. Račiūnaitė 1996 m. Pasvaliečių, Biržų raj.

¹⁹ VDU ER F. I. B. 19. P. 34. Inf. P. Jurėnienė, g. 1929 m. Pasvaliečių k, Biržų aps. Užr. R. Račiūnaitė 1996 m. Papilyje, Biržų raj.

²⁰ Paukštytė R. *Gimtūvės ir krikščionys...* P. 38.

²¹ VDU ER F. I. B. 30. L. 40. Inf. M. Nikitaravičiūtė – Jaciunskienė, g. 1925 m. Dumbrių k. Papilės vls., Šiaulių aps. Užr. Račiūnaitė R. 2002 m. Papilėje, Akmenės raj.

²² Jasiūnaitė B. „Gužutis vaiką parnešė“. *Baltistica*. Nr. XXXVI (2). 2001. P. 282.

²³ Paukštytė R. *Gimtūvės ir krikščionys...* P. 38.

²⁴ Balys J. *Vaikystė ir vedybos: Lietuvių liaudies tradicijos*. Silver Spring: Lietuvių tautosakos leidykla. 1979. P. 8, 10.

„palaimintoje būsenoje“, „sunkumoje“. Apie minėtą moters būseną liudijo fiziologiniai jos kūno pokyčiai – pasikeitusi veido spalva, padidėję akių vyzdžiai. Paprastai iš veido moterys atpažindavo, kad ji „jau nebe viena vaikšto“. Ignalinos apylinkėje manyta, kad jei besilaukiančios veidas negražus, tai gims mergaitė, jei gražus, tai berniukas. Biržų krašto moterys apie būsimo kūdikio lytį spėsdavo iš motinos pilvo formos: „jei pilvas smailas – bus mergaitė, jei pilvas apvalas – berniukas“²⁵. Ignalinos apylinkėse tikėta: jei nėščiosios pilvas kyšojo iš po krūtinės – gims mergaitė, „jei pilvas kaip kapšiukas – berniukas“²⁶.

Nėštumo laikotarpis etninėje lietuvių kultūroje buvo skiriamas į dvi dalis ir turėjo skirtingus pavadinimus: pirmoji nėštumo pusė vadinta „negyvąja puse“, antroji, kai vaisius motinos išsčiose pradėdavo judėti, – „gyvąja puse“²⁷, „artigalėj“ (Kaltanėnai), „prieš tą valandą“ (Kupiškis)²⁸. Aukštaitės moterys perspėdavo, kad besilaukiančioji ypač turėjo saugotis „iki pusės, kol vaikui sudėjimas eina“²⁹, t. y. pirmoje nėštumo pusėje. Dusetų krašto vyresnės moterys sakydavo: „Jei vieno mėnesio nėščia, tai atspėsi, kad ji nėščia. Plėmai un veido [išduoda]. Lieki žalmargė. Rudi plėmai kaip duoda ant veido, ant kaktos...“³⁰.

Gimdymo pavadinimai. Tradicinėje lietuvių kultūroje gimdymui apibūdinti vartotos tam tikros simbolinės formulės, išreikštos frazeologizmais: „krosnis sugriuvo“, „šeimininkė subyrėjo“³¹, „pečius persprogo“ (Kuršėnai), „pečius sugriuvo“ (Pelesa), „pečių suardė“ (Dūkštas), „puodai pabiro“ (Barstyčiai, Skuodo raj.)³², „puodus razdaužė“. Tradicinėje lietuvių kultūroje krosnies semantika siejama su

²⁵ VDU ER F. 1. B. 19. P. 9. Inf. E. Četvergytė–Margienė, g. 1929 m. Pasvaliečių k., Pabiržės vls., Biržų aps. Užr. R. Račiūnaitė 1996 m. Pasvaliečių k., Biržų raj.

²⁶ VDU ER F. 1. B. 18–2. P. 1. Inf. VI. Skorkaitė–Bučelienė, g. 1930 m. Bališkių k. Ignalinos vls. Gyvena Vidiškėse, Ignalinos raj. Užr. R. Račiūnaitė 1993 m. Vidiškėse, Ignalinos raj.

²⁷ Dulaitienė–Glemžaitė E. *Kupiškėnų senovė: Etnografija ir tautosaka*. Vilnius: Valstybinė grožinė literatūros leidykla. 1958. P. 394.

²⁸ Balys J. *Vaikystė ir vedybos...* P. 16.

²⁹ VDU ER F. 1. B. 7. P. 49. Inf. E. Lukoševičienė–Baravykaitė, g. 1917 m. Bučionių k. Gegužinės par., Kaišiadorių vls. Nuo 1917 m. gyvena Kunigiškių k. Skarulių par. Jonavos vls. Užr. R. Račiūnaitė 1995 m. Skaruliuose, Jonavos raj.

³⁰ VDU ER F. 1. B. 11. P. 19. Inf. A. Guntulytė–Šukienė, g. 1922 m. Antažiegio k., Pakniškių apyl., Zarasų raj. Užr. R. Račiūnaitė 1996 m. Kavolių k., Zarasų raj.

³¹ Dundulienė P. *Senieji lietuvių šeimos papročiai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002. P. 65

³² Frazeologijos žodynas 2001, 507–508; 551

moters genitalijomis ar gimda. Šią semantinę reikšmę padeda atskleisti frazeologizmas „pečių kūrenti“ (Kuršėnai), t. y. negražiai, kelius pastačius sėdėti ar gulėti.

Gimdyvės pavadinimai. Tradicinėje lietuvių kultūroje gimdyvė, kaip ir nėščioji, nebuvo vadinama tiesiogiai. Jai įvardinti buvo vartojami įvairūs sinonimai. Dar XIX a. Mažojoje Lietuvoje gimdyvė vadinta šešiauninke³³. Šis terminas susijęs su liaudies tikėjimu, jog šešias savaites po gimdymo moteris yra nešvari ir pavojinga aplinkai. Dzūkijoje gimdyvė vadinta palaginės (Liškiava) ar palagninkės, Aukštaitijoje – radnykės (Tverečius)³⁴, gimdykės (Salako apyl.)³⁵ terminais.

Tradicinėje kultūroje gimdyvei pavadinti buvo vartojami ir eufemizmai, t. y. tabuistiniais sumetimais vengiamų žodžių pakaitalai. XIX a. pab. – XX a. pr. Aukštaitijoje ir Dzūkijoje žinomi zoomorfiniai gimdyvės pavadinimai – vilkas ir meška. Šiais eufemizmais Adučiškio apylinkėse (Švenčionių raj.) vadindavo pirmą kartą po gimdymo atėjusiąją į pirtį maudytis moterį. Pamačiusios ateinančią į priepirtį gimdyvę, moterys imdavo šaukti: „Moterys, išeikite, nes meška ateina“ (Svilionys); „Meška ateina, eikit iš pirties!“ (Jakeliai); „Vilkas ateina!“ (Jakeliai, Kėriškės)³⁶. Visos pirtyje esančios moterys išbėgdavo į priepirtį gimdyvės pasitikti, o jaunos netekėjusios merginos turėjo palikti pirtį. Šis paprotys susijęs su „gimdyvės nešvarumu“ ir kenksmingumu ne tik augmenijai, bet ir žmonėms.

Po gimdyvės sutikimo vykdavo dovanų dalijimo ir „pirties dengimo“ apeigos. Moterims išbėgus, gimdyvė pakviesdavo jas grįžti į pirtį ir pradėdavo dovanų dalijimą. Ji atsinešdavo rankšluostį, juostą ar stuomenį. Dažniausiai dovanas įteikdavo pirties šeimininkei arba pakabindavo priepirtyje. Toks dovanų davimas vadintas „pirties dengimu“, „apdengimu“, „krosnies dengimu“. Išsivanojusi gimdyvė įnešdavo vaišes ir vaišindavo visas pirtyje esančias moteris. Minėtose

---

³³ Gizevijus E. Kai kurie dar prieš keletą dešimtmečių buvę lietuvininkų gimtųjų ir krikštynų papročiai. *Lietuvininkai: apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*. Vilnius: Vaga, 1970, 142.

³⁴ *Vaikystė ir vedybos...* P. 30–31.

³⁵ VDU ER F. 1. B. 12. Apr. 5. P. 10. Inf. A. Kavoliukaitė–Čičelienė, g. 1915 m. Tarlokiškio k., Salako vls. Zarasų aps. Dabar gyvena Daugėliškyje, Ignalinos raj. Užr. R. Račiūnaitė 1989 m. Daugėliškyje, Ignalinos raj.

³⁶ Daunys S. Pirties tradicinės apeigos Adučiškio apylinkėje. *Kraštotyra*. Kn. 10. 1980. P. 61.

ištekėjusių kaimo moterų bendruomenės apeigose neturėjo teisės dalyvauti netekėjusios merginos, todėl jos iškrisdavo iš minėtos socialinės bendrijos.

Kaimo pribuvėjos atliekamų apeigų simbolika. Nuo fiziologinio gimdymo proceso bei gimtųjų papročių neatsiejama pribuvėjos veikla, kurią aptarsime per jos atliekamų veiksmų simbolines reikšmes. Pagrindinė jos funkcija buvo sėkmingai priimti kūdikį ir pagelbėti gimdyvei gimdymo metu bei po jo. Pribuvėjos veiklą gimtųjų papročiuose lydėjo apeigos, kurias galima suskirstyti į tam tikras grupes: kūdikio priėmimas, atskyrimas ir gimdymo palengvinimas, kūdikio pirmasis prausimas, prausiamo vandens ir placentos slėpimas, pranešimas tėvui bei kitiems šeimos nariams, pogimdyminė kūdikio bei motinos priežiūra, naminis krikštas.

Visoje Aukštaitijos teritorijoje kūdikius priimančios moterys vadintos „bobutėmis“, „pribuvėjomis“. Beveik kiekviename Aukštaitijos kaime iki XX a. penkto dešimtmečio buvo „bobučių“, kurios eidavo „gaudyti“ vaikų. Pavyzdžiui, Ramygalos apylinkės Uliūnų kaime kūdikius priimdavo Kiškūnienė, kuri gyveno miške, taip pat Rečiūnienė, Kalneliuose – Pranciška Kučytė–Labanauskienė, Kučiuose vaikų „žvejoti“ eidavo Kučienė, o Butkūnų kaime – Kerulienė. Paprastai pribuvėjos buvo neturtingos, vyresnio amžiaus, pačios gimdžiusios ir išauginusios nemažą būrį savo vaikų. Tik tokiomis moterimis žmonės pasitikėjo ir kviesdavo į namus „pečiui sugriuvus“. Šį talentą dažniausiai moterys paveldėdavo iš savo motinų ir močiučių, t. y. iš kartos į kartą, arba išmokdavo „pačios iš savęs“.

Pribuvėjos kūdikio priėmimui ruošdavosi iš anksto. Vasarą prisirinkdavo ir prisidžiovindavo žolelių, kurių atsinešdavo pas kūdikio besilaukiančiąją. Aukštaitijoje prieš gimdymą ir po jo gimdyvę girdydavo ramunėlių, kraujažolių arbata, po gimdymo atnešdavo šaltą pūslę gimdyvei prie vidurių pridėti, kad nenukraujuotų³⁷. Norėdama paskatinti ilgiau užsitęsusių gimdymą, ji naudojo juodųjų rugių sėklų arbatą, gimdyvę

---

³⁷ Šeimos papročiai. /užr. R. Račiūnaitė. *Uliūnai; Monografija* /sud. Br. Ulys. Vilnius: Lietuvos kraštotyros draugija, 1993. P. 285.

vedžiodavo aplink stalą, meldavosi į švč. Mergele Mariją³⁸. Pribuvėjos globa lydėjo gimdyvę ir po vaikelio pasirodymo. Jei po gimdymo prasidėdavo gimdos uždegimas, dideli strėnų skausmai, ji gimdyvę girdydavo ramunėlių, kraujažolių, „čistažolės“, medetkų arbata. Jei gimdyvės kraujas buvo nusilpęs, tai pribuvėjos patardavo gerti teliuko kraujo arba pusę stiklinės grietinės ir žalią kiaušini³⁹. Po gimdymo bobutė gimdyvei apvyniodavo rankšluostį, suverždavo vidurius, kad neliktų didelio pilvo. Visą savaitę pribuvėja ateidavo padėti motinai, nuprausdavo kūdikį, patardavo, kaip jį maitinti ir prižiūrėti.

Pribuvėjos vaidmuo pirmųjų kūdikio prausynų apeigose buvo nepaprastai svarbus. Jos elgesys ritualiniame prausime — tai liaudies tikėjimų bei krikščioniškų moralės normų sintezė. Kaip krikščionišką apsaugos priemonę bobutė naudojo švęstą vandenį bei kryžiaus ženklą. Tik ką gimusį kūdikį ir vandenį, kuriuo prausdavo naujagimį, pirmiausia peržegnodavo. Tikėta, kad naujagimį reikia tuoj peržegnoti, kai jis ateina į pasaulį⁴⁰.

Kūdikį bobutė priimdavo ant naminių lininių skarų, nuplaudavo medinėje geldelėje, kurioje maudė visus tos pačios šeimos vaikus. Tik ką gimus kūdikiui, bobutė surišdavo virkštelę, jį numaudydavo, suvystydavo ir iš karto duodavo motinai ir tėvui pabučiuoti, peržegnoti, kad tėvai kūdikį pamiltų⁴¹. Ramygalos apylinkėje Uliūnų kaime vyravo tikėjimas, kad jei neduosi tėvui vaiko pabučiuot, tai jis gali vaiko atsižadėti⁴². Bobutė šeimos vaikams paaikškindavo, kad jie sulaukė svečio ar viešnios, ir jiems taip pat leisdavo peržegnoti naujagimį⁴³.

Neretai pribuvėjoms tekdavo atlikti dvasininko funkciją, t. y. pakrikštyti silpną kūdikį vandeniui. Tiek pirmųjų prausynų, tiek krikšto iš

³⁸ VDU ER F. 1. B. 7. P. 40. Inf. P. Čichanavičiūtė–Butrimavčienė, g. 1910 m. Čičinų k. Kulvos par., Jonavos vls. Gyvena Betėgaloje. Užr. R. Račiūnaitė 1995 m.

³⁹ VDU ER F. 1. B. 2–1. P. 37. Inf. K. Kuodienė–Kerulytė, g. 1912 m. Butkūnų k. Velykių par. Panevėžio aps. Užr. R. Račiūnaitė 1994 m.

⁴⁰ VDU ER F. 1. B. 2–1. P. 37. Inf. K. Kuodienė–Kerulytė, g. 1912 m. Butkūnų k. Velykių par. Panevėžio aps. Užr. R. Račiūnaitė 1994 m.

⁴¹ VDU ER F. 1. B. 4. P. 84. Inf. M. Laukagalytė–Kruopienė, g. 1910 m. Jotainių k., Ramygalos vls., Panevėžio aps. Užr. R. Račiūnaitė ir D. Račiūnienė 1994 m. Jotainių k., Panevėžio raj.

⁴² VDU ER F. 1. B. 2–1. P. 3. Inf. A. Repečkienė, g. 1911 m. Uliūnų k. Velžio vls. Panevėžio aps. Užr. R. Račiūnaitė 1994 m. Uliūnuose; VDU ER F. 1. B. 4. P. 84. Inf. M. Laukagalytė–Kruopienė, g. 1910 m. Jotainių k. Ramygalos vls. Panevėžio aps. Užr. 1994 m. Jotainių k. Panevėžio raj.

⁴³ VDU ER F. 1. B. 2–1. P. 30. Inf. U. Jokūbkienė, g. 1908 m. Rygoje, gyvena Uliūnų k. Užr. R. Račiūnaitė 1994 m. Uliūnuose.

vandens apeigose pribuvėjai teko tarpininkės vaidmuo. Pirmųjų prausynų apeigose pribuvėja pristatė kūdikį šeimai, o krikščioniškuoju krikštu įvesdavo jį į krikščionių bendruomenę. Išvežant vaiką krikštyti į bažnyčią, bobutė išnešdavo kūdikį pro duris ir perduodavo jį kūmams. Ji taip pat sutikdavo kūdikį prie durų parvežus iš krikšto. Stengtasi kuo greičiau kūdikį išvynioti, kad vaikas greičiau vaikščiotų⁴⁴.

Kaimo pribuvėjos buvo ne tik geros savo amato žinovės, bet ir puikios psychologės, kurioms neretai pasisekdavo nulemti net kūdikio ateitį ar jo likimą. Pagal vaiko išvaizdą arba gimimo datą jos galėdavo atspėti kūdikio profesiją. Pavyzdžiui, jei galvoje įžiūrėdavo kryželį, tai spėdavo, kad jis bus kunigas. Jei berniukas gimdavo Vasario 16-ąją, tai jam pranašaudavo karininko profesiją⁴⁵. Kartais netgi galėdavo pasakyti, kad jos priimta mergaitė „vyro nematys“, t. y. liks netekėjusi.

Gimdyvės lankymo papročiai Aukštaitijoje vadinti įvairiai: apgėlai (Ignalinos, Zarasų raj.), radynos (Ignalinos apyl.), palankynos (Biržų apyl.). Minėti papročiai taip pat susiję su gana uždara kaimo moterų bendruomenės kultūra. Gimdyvė pogimdyminiu laikotarpiu turėjo būti griežtai apibrėžtoje erdvėje — savo namuose ir tik ištekėjusių moterų bendrijoje, tad ir teisę ją lankyti turėjo tik šios socialinės bendrijos narės, pačios gimdžiusios ir išgyvenusios perėjimo į naują statusą laikotarpį. Gimdyvės lankymo ritualu kaimynės ir giminaitės atliko funkciją tarpininkų, padedančių gimdyvei pereiti iš ligtolinės būsenos į naują motinystės tarpsnį, o susilaukusiai pirmojo kūdikio jaunamartei dar ir būti įtrauktai į jos, kaip marčios, kaimo moterų bendriją.

XX a. viduryje Aukštaitijos kaime kaimynės, giminaitės, draugės eidavo gimdyvės lankyti po savaitės ar anksčiau, atnešdavo vaikui kraitelį – vystyklą, kepurytę ar baltinukus. XIX a. pab. — XX a. vid. aukštaitės į radynas nešdavo ir maisto produktų: virtinių, žirnienių blynų, kiaušinienės, sūrio, sviesto, pyrago, duonos, sausainių, medaus, mėsos. Pateikėjų teigimu, kūdikį lankant reikėjo nors degtukų dėžutę ar muilo

⁴⁴ VDU ER F. 1. B. 2–I. P. 3–4. Inf. A. Repečkienė, g. 1911 m. Uliūnų k. Velžio vls. Panevėžio aps. Užr. R. Račiūnaitė 1994 m. Uliūnuose.

⁴⁵ VDU ER F. 1. B. 4. P. 69. Inf. M. Peleckaitė–Adomaitienė, g. 1909 m. Barklainių k. Panevėžio aps. Užr. R. Račiūnaitė ir D. Račiūnienė 1994 m. Barklainių k. Panevėžio raj.

gabaliuką padovanoti, kad vaikas turėtų dalią⁴⁶, būtų laimingas, turtingas. Ignalinos rajone Daugėlišio apylinkėje moterys sakydavo, „tai jau eini prisikrovus „ant košės“ pas gimdykę palunkyti“⁴⁷. Eidamos radynų moterys nešdavosi medaus, „babkų“, 2 kiaušinius ir 5 litus. Kai bobutė atėjusiai lankyti nutraukdavo skarelę, tai ji pribuvėjai į geldą, kur prausė kūdikį, įmesdavo 5 litus⁴⁸.

Artimiausios kaimynės ir draugės ateidavo po savaitės ar kelių dienų pažiūrėti vaiko, tačiau ne visos motinos norėdavo jį rodyti. Ypač XIX a. pab. — XX a. pr. vaiką saugodavo nuo „blogų akių“ ir svetimiems nerodydavo mėnesį ar net ilgiau. Jei kaime būdavo žmonių su „blogomis akimis“, stengdavosi vaiko tokiam žmogui nerodyti tol, kol jis nepakrikštytas. Ypač bobutė drausdavo žiūrėti į kūdikį. Ji sakydavo: „Nežiūrėkit, nudyvisit mano anūkį. Užaugš ir pamatysit“⁴⁹.

Nužiūrėtą vaiką gydydavo liaudies medicinos priemonėmis — smilkydavo šventintais per Verbas kadagiais. Kaimo žmonės žinojo įvairių apsaugos priemonių nuo tokių akių. Jei blogos akys nužiūrėdavo gyvulį, tai į vandenį įdėdavo anglį, tuo vandeniui sugirdydavo gyvulį ir jis atsitaisydavo. Aprūkydavo per Sekmines, Devintinį švęstomis žolėmis, arba per Verbą pašventintu kadugiu. Uliūnų kaimo senbuvė pasakojo:

„Nusinešiau mergaitę pas vieną moterį. Ji pasižiūrėjo į tą mergaitę ir pasakė: „Oi kokia graži ta mergaitė“. Parsinešiau ją namo, ta mergaitė visą naktį klykia.

Mano mama sako:

– Paimk kažergą, padegink kažergos galą ir parūkyk mergaitę. Apeik aplink lovytę ir parūkyk.

Kažergos kotas medinis, o galas geležinis. Medinį galą padeginau ir pasitaisė.

---

⁴⁶ VDU ER F. 1. B.5. P. 2. Inf. R. Paškevičiūtė, g. 1916 m. Pečiulių k. Skiemonių apyl. Anykščių vls. Užr. R. Račiūnaitė 1995 m.

⁴⁷ VDU ER F. 1. B. 12. Apr. 5. P. 10. Inf. A. Kavoliukaitė–Čičelienė, g. 1915 m. Tarlokiškio k., Salako vls. Zarasų aps. Dabar gyvena Daugėliškyje, Ignalinos raj. Užr. R. Račiūnaitė 1989 m. Daugėliškyje, Ignalinos raj.

⁴⁸ VDU ER F. 1. B. 12. V apr. P. 10. Inf. A. Kavoliukaitė–Čičelienė, g. 1915 m. Tarlokiškio k. Salako vls. Zarasų aps. Užr. R. Račiūnaitė 1989 m.

⁴⁹ Šeimos papročiai. /užr. R. Račiūnaitė. *Uliūnai...* P. 285.

– Niekada nesidvyk. Nesakyk, oi, koks gražus... Labai kenkia...⁵⁰

Tame pačiame kaime žinotas ir kitas gydymo būdas: „reikia paimti vandens, nuo smakriuko [vaiką] į viršų prausti, paskui su padalkomis į viršų nušluostyti“.⁵¹

Įvedybos – tai išskirtinis ištekėjusių moterų ritualas, atskleidžiantis moteriškumo simbolikos reikšmes tiek kaimo moterų bendruomenės, tiek Katalikų Bažnyčios apeigose. XIX a. pab. — XX a. šeštame dešimtmetyje visoje Lietuvoje egzistavusį moters įvesdinimo į bažnyčią paprotį galima įvardinti kaip vieną iš Bažnyčios tradicijos ir liaudies religingumo sinkretizmo apraiškų. Tradicinėje kultūroje gimdyvė po gimdymo 40 dienų ar 6 savaites neturėjo teisės eiti į bažnyčią, nes laikyta „nešvaria“. Dėl šios priežasties jos neleido prie maisto ir prie žmonių. Ramygalos apylinkėse vyravo tikėjimas, kad net vystyklų negalima gimdyvei lauke džiauti, „kol nenuėini bažnyčion įsipravodyt“⁵². Toje pačioje apylinkėje moterys eidavo įsivesdinti po 40 dienų, 6 savaitių ar net po dviejų mėnesių⁵³.

Praėjus šešioms savaitėms po gimdymo kūdikio motina eidavo į pirtį nusimaudyti ir tik tada galėjo sekmadienį būti įvesdinta į bažnyčią. Per įvedybas gimdyvė ateidavo zakristijon, kur kunigas ją pasitikdavo, paduodavo jai stulą ir įvesdavo uždegta žvake į bažnyčią. Kunigas nuvedavo ją prie altoriaus, pakrapydavo, perskaitydavo specialias maldas, užtikrinančias laimingą motinystę. Po šių apeigų moteris atlikdavo išpažintį ir priimdavo šv. Komuniją.

Įvesdinimo paprotys Aukštaitijoje buvo išlikęs iki XX a. šeštojo – septintojo dešimtmečio. Panašus moters įvesdinimo paprotys egzistavo ne tik po gimdymo, bet ir po jungtusių, tačiau įvedybų apeigos po vestuvių būdavo ne tokios iškilmingos; jos vyko be žvakės. Aptartos

⁵⁰ VDU ER F. 1. B. 2–1 . P. 4. Inf. A. Repečkienė, g. 1911 m. Uliūnų k. Velžio vls. Panevėžio aps. Užr. R. Račiūnaitė 1994 m. Uliūnuose, Panevėžio raj.

⁵¹ VDU ER F. 1. B. 4. P. 83. Inf. J. Kuodis, g. 1911 m. Dirvonų vienk. Velžio vls. Panevėžio aps. Užr. R. Račiūnaitė ir D. Račiūnienė 1994 m.

⁵² VDU ER F. 1. B. 2–1 . P. 29–30. Inf. U. Jokūbkienė, g. 1908 m. Rygoje, gyvena Uliūnų k. Užr. R. Račiūnaitė 1994 m. Uliūnuose

⁵³ VDU ER F. 1. B. 2–1 . P. 49. Inf. O. Vilkonytė–Krištopaitienė, g. 1909 m. Kairių k., Velykių par. Velžio vls. Gyvena Katinų k. Panevėžio raj. Užr. . R. Račiūnaitė 1994 m. Katinų k.

įvedybų apeigos panašios visoje Lietuvoje, todėl lokalinių aukštaičių papročių elementų nepastebėta.

Nujunkymas – tai paskutinė gimtųjų papročių apeiga, užbaigianti kūdikystės laikotarpį. Nujunkymo sėkmė priklausė nuo kūdikio motinos elgesio. Nors tradicinėje aukštaičių kultūroje buvo įprasta kūdikius žindyti iki metų, tačiau lyčių atžvilgiu atjunkymo laikas šiek tiek skyrėsi. Mergaitę motina stengdavosi žindyti savaitę ilgiau nei berniuką, kad ji būtų stipresnė gimdydama savo vaikus. Mergaitę nuo krūties stengtasi atpratinti sekmadienį, kad ji daugiau vaikų susilauktų⁵⁴. Atlikdama šiuos veiksmus motina laikėsi liaudies religinių nuostatų. Pagal liaudies tradiciją, motina prieš kiekvieną kūdikio maitinimą pati persižegnodavo ir peržegnodavo savo kūdikį⁵⁵.

Ne tik Aukštaitijoje, bet ir visoje Lietuvoje tikėta, kad nujunkius kūdikį nuo krūties, negalima vėl pradėti jo žindyti, nes tada vaiko akys bus „blogos“, („falšyvos“, „vodlyvos“ (Panevėžio kraštas)).

Vaikus motinos atjunkydavo tam tikru metų laiku – paprastai vasarą ir žiemą. Moterys perspėdavo: „Kai obelys žydi, tai negalima vaiko nutraukti. Žiedai byra ir vaikas gali nubyrėti, pienas gali nubyrėti“⁵⁶. Kai Neryje ledai pradeda plaukti, kai paukščiai atskrenda ar išskrenda – negalima nutraukti kūdikio nuo krūties. Pavasaris ir rudenį buvo netinkamas laikas kūdikiui nujunkyti, nes manyta, kad tokiu laiku nujunkyti vaikai bus neramūs, lėks iš namų. Norėdama išauginti sveiką, stiprą, pilnavertį žmogų, motina stengėsi nepažeisti Dekalogo principų bei liaudies papročiuose įtvirtintų elgesio normų.

---

⁵⁴ Paukštytė R. *Gimtųjų ir krikštynos Lietuvos kaimo gyvenime*. Vilnius: Diemedis, 1999. P. 36.

⁵⁵ VDU ER F. 1. B. 2–1. P. 30. Inf. U. Jokūbkienė, g. 1908 m. Rygoje, gyvena Uliūnų k. Užr. R. Račiūnaitė 1994 m. Uliūnuose, Panevėžio raj.

⁵⁶ VDU ER F. 1. B. 7. P. 41. Inf. P. Čičanavičiūtė–Butrimavčienė, g. 1910 m. Čičinų k. Kulvos par., Jonavos vls. Gyvena Betėgaloje. Užr. R. Račiūnaitė 1995 m..

Mergaitės audžia ir trina šeivas. Utenos aps. Linkmenų vls. Kemėšio k. J. Timuko nuotr. 1937 m. ČDMLA Neg. 4294.

Išvados

Apžvelgus XIX a. pabaigos – XX a. aukštaičių gimtųjų ir merginų brandos papročius, buvo nustatytos moteriškumo simbolių reikšmės, kurias padėjo suprasti jų vartojamas kontekstas.

Merginų brandos apeigose pastebėtos sakralizuotos moteriškumo reikšmės, kurias išreiškia menstruacijų reiškinio pavadinimai: „žiedai“, „dievaitinės“, „Marijos rožės“, „Marijos palikimas“. Kaip matyti iš pavadinimų, minėtas menstruacijų reiškinys yra išlaikęs tiek ikikrikščioniškos, tiek krikščioniškos kultūros elementų konotacijų. Kita vertus, merginų brandos apeigose pastebėtas ir neigiamas šio reiškinio vertinimas, susijęs su moters nešvarumo sąvoka, kuri per krikščionybę buvo pasiskolinta iš senosios hebrajų kultūros.

Moters fiziologinių reiškinų simboliką bei jos reikšmes geriausiai atspindi terminai, susiję su reprodukciniomis moters galiomis: nėštumu, gimdymu, menstruacijomis, gimdyvės ir pribuvėjos veikla gimtųjų papročiuose.

Iš nėščiosios pavadinimų kilmės požiūriu galima išskirti kelias sąvokų grupes: 1) frazeologizmai („šalnos pakasta“, „kojas pašalusi“ „vilko kūsta“, „bitės įgelta“, „vėjo pripūsta“, „vėju pasibėgusi“, „jau nebe viena vaikšto“); 2) dialektizmai („udroja“, „nupumpusi“, „palaikė“,

„pritvinkusi“, „vėju pasibėgusi“); 3) skolininiai žodžiai („drūta“, „baliuona“, „su bėda“, „su ragaže“).

Apibendrinus gimdyvės pavadinimus, pastebėtos dvi svarbiausios sąvokų grupės: skoliniai („palaginė“/ „palagninkė“, „radnykė“) ir eufemizmai (vilkas, meška). Gimdymui įvardinti vartotos tam tikros simbolinės formulės, išreikštos frazeologizmais: „krosnis/ pečius sugriuvo“, „šeimininkė subyrėjo“, „pečius persprogo“, „pečių suardė“, „puodai pabiro“.

Įvedybos ir gimdyvės lankymas – tai moterišką kultūrą reprezentuojančios apeigos, kurios ypač svarbios nustatant moteriškumo simboliką gimtųjų papročiuose. Įvedybos – tai išskirtinis ištekejusių moterų ritualas, atskleidžiantis moteriškumo simbolikos reikšmes tiek kaimo moterų bendruomenės, tiek Katalikų Bažnyčios apeigose.

Pateikėjų sąrašas

1. Tatjana Abrazorytė–Kučinskienė, g. 1923 m. Latvygalos k., Papilio vls., Papilio vls., Biržų aps. Užr. A. Tarasovaitė 1996 m. Skrebiškių k., Papilio apyl., Biržų raj.
2. Marytė Adamonytė–Vitkūnienė, g. 1907 m. Palūknių k., Skiemonių par., Anykščių vls., Utenos aps. Užr. R. Račiūnaitė 1995 m. Katlėrių k., Anykščių raj.
3. Marijona Bačiulytė–Šermukšnienė, g. 1914 m. Kulinių k., Videniškių apyl., Molėtų vls. Užr. R. Račiūnaitė 1995 m. Aluntos mst., Molėtų raj.
4. Marijona Baltuškaitė–Sipavičienė, g. 1906 m. Jotainių k., Ramygalos vls., Panevėžio aps. Užr. R. Račiūnaitė 1994 m. Jotainių k., Panevėžio raj.
5. Elena Baravykaitė–Lukoševičienė, g. 1917 m. Bučionių k., Gegužinės par., Kaišiadorių vls. Nuo 1917 m. gyvena Kunigiškių k. Skarulių par. Jonavos vls. Užr. R. Račiūnaitė 1995 m. Skaruliuose, Jonavos raj.
6. Danutė Baublytė, g. 1911 m. Kiškelių k., Burbiškio par., Anykščių vls. Užr. R. Račiūnaitė 1995 m. Anykščiuose.
7. Elena Čekaitė, g. 1920 m. Vasaknų k., Antalieptės vls., Zarasų aps. Užr. R. Račiūnaitė 1996 m. Dusetų mst., Zarasų raj.
8. Anelė Černiauskaitė–Marcinkevičienė, g. 1924 m. Pabrinčių k., Kurklių apyl., Ukmergės aps. Užr. R. Račiūnaitė 1995 m. Anykščiuose.
9. Elena Četvergytė–Margienė, g. 1929 m. Pasvaliečių k., Pabiržės vls., Biržų aps. Užr. R. Račiūnaitė 1996 m. Pasvaliečių k., Biržų raj.

10. Petronėlė Čichanavičiūtė –Butrimavčienė, g. 1910 m. Čičinų k., Kulvos par., Jonavos vls. Gyvena Betėgaloje. Užr. R. Račiūnaitė 1995 m.
11. Julija Graižytė–Gimžauskienė, g. 1907 m. Vaičiukiškės k., Palūšės par.,Kaltanėnų vls. Užr. R. Račiūnaitė 1993 m. Vidiškėse, Ignalinos raj.
12. Danutė Marijona Gritėnaitė, g. 1938 m. Miežiškių mst., Panevėžio aps. Užr. R. Račiūnaitė 2000 ir 2008 m. Kaune.
13. Veronika Gverzdytė–Lyberienė, g. 1920 m. Jotainių k., Ramygalos vls. Užr. R. Račiūnaitė 1988 m. Ramygaloje, Panevėžio raj.
14. Apolionija Guntulytė–Šukienė, g. 1922 m. Antažiegio k., Pakniškių apyl., Zarasų raj. Užr. R. Račiūnaitė 1996 m. Kavolių k., Zarasų raj.
15. Audronė Indriūnienė, g. 1913 m. Redžionių k., Kamajų vls., Rokiškio aps. Užr. R. Račiūnaitė 1996 m. Pašilės k., Dusetų apyl., Zarasų raj.
16. Janina Jokūbkaitė–Pieviškienė, g. 1932 m. Bakšėnų k. Salamiesčio par. Kupiškio vls. Užr. R. Račiūnaitė 1994 m. Uliūnuose, Panevėžio raj.
17. Paulina Jurėnienė, g. 1912 m. Papilyje, Biržų aps. Užr. R. Račiūnaitė 1900 m. Papilyje, Biržų raj.
18. Audronė Kalkytė–Balčiūnienė, g. 1928 m. Lebeniškių k., Vabalninko vls., Biržų aps. Užr. R. Račiūnaitė 1994 m.
19. Bronislava Kalpokaitė Jasiūnienė, g. 1910 m. Bruzgulių k., Kvietkų par., Rokiškio aps. Užr. R. Račiūnaitė 1996 m. Skrebiškių k., Papilio apyl., Biržų raj.
20. Stasė Kanapeckaitė– Martinėlienė, g. 1920 m. Zabičiūnų k., Antalieptės vls. Zarasų aps. Užr. R. Račiūnaitė 1996 m. Zabičiūnų k., Zarasų raj.
21. Aleksandra Kavoliukaitė–Čičelienė, g. 1915 m. Tarlokiškio k., Salako vls., Zarasų aps. Užr. R. Račiūnaitė 1989 m. Daugėliškyje, Ignalinos raj.
22. Katrina Kerulytė–Kuodienė, g. 1912 m. Butkūnų k. Velykių par. Panevėžio aps. Užr. R. Račiūnaitė 1994 m. Katinų k. Panevėžio raj.
23. Petronėlė Kėdaitė–Rūgšienė, g. 1904 m. Bikūnų k. Anykščių raj. Užr. R. Račiūnaitė 1995 m. Rubikiuose, Anykščių raj.
24. Genė Kiaušaitė–Suchariova, g. 1929 m. Saločių k., Leliūnų apyl., Utenos aps. Užr. R. Račiūnaitė 1995 m. Leliūnų mst., Utenos raj.
25. Ona Kiuberytė–Pranauskienė, g. 1919 m. Kuršių k. Ramygalos vls. Užr. R. Račiūnaitė 1988 m. Ramygaloje, Panevėžio raj.
26. Zita Kreivytė–Kiškūnienė, g. 1929 m. Kalnelių k. Ulūnų par. Panevėžio aps. Užr. R. Račiūnaitė 1989, 1994 ir 2011 m. Uliūnų k., Panevėžio raj. ir Panevėžyje.
27. Adelė Kučinskaitė–Šakarnienė, g. 1913 m. Narvaišių k., Sudeikių par., Utenos vls. Užr. R. Račiūnaitė 1995 m. Leliūnų mst., Utenos raj.

28. Anastazija Kučytė–Repečkienė, g. 1911 m. Uliūnų k., Velžio vls., Panevėžio aps. Užr. R. Račiūnaitė 1989 m. ir 1994 m. Uliūnų k., Panevėžio raj.
29. Anelė Kuliešiūtė–Savina, g. 1926 m. Švenčionių raj., Jančiūnų k. Užr. R. Račiūnaitė 1996 m. Zarasuose.
30. Jonas Kuodis, g. 1911 m. Dirvonų vienk., Velžio vls., Panevėžio aps. Užr. R. Račiūnaitė 1994 m. Dirvonų vienk., Panevėžio raj.
31. Ona Kvedaravičiūtė– Kučinskienė, g. 1911 m. Papilio mst., Biržų aps. Užr. R. Račiūnaitė 1996 m. Papilio mst., Biržų raj.
32. Marijona Laukagalytė–Kruopienė, g. 1910 m. Jotainių k., Ramygalos vls., Panevėžio aps. Užr. R. Račiūnaitė ir D. Račiūnienė 1994 m. Jotainių k., Panevėžio raj.
33. Antanina Lesmanavičiūtė–Laisvinienė, g. 1926 m. Dusetos, Zarsų vls. Užr. R. Račiūnaitė 1996 m. Skrebiškių k., Papilio apyl., Biržų raj.
34. Stefanija Macijauskaitė–Budrienė, g. 1921 m. Duburių k. Zarsų aps. Užr. R. Račiūnaitė 1996 m. Dusetų mst., Zarsų raj.
35. Valė Makrutytė–Dieninienė, g. 1919 m. Aleksiejiškio k., Leliūnų vls., Utenos aps. Užr. R. Račiūnaitė 1995 m. Leliūnų mst., Utenos raj.
36. Bronė Malinauskaitė–Vitkūnienė, g. 1915 m. Svedasų par., Anykščių vls. Užr. R. Račiūnaitė 1995 m. Kurklelių k., Burbiškio par., Skiemonių apyl., Anykščių raj.
37. Ona Marozaitė, g. 1918 m. Raukštonių k., Ramygalos vls. Užr. R. Račiūnaitė 1988 m. Ramygaloje, Panevėžio raj.
38. Karolina Narušaitė–Vincepalienė, g. 1906 m. Pumputškių k., Molėtų vls., Utenos aps. Užr. R. Račiūnaitė 1995 m. Aluntos mst., Molėtų raj.
39. Genovaitė Nemeikšytė– Kietienė, g. 1928 m. Ažubalių k., Južintų par. Rokiškio aps. Užr. R. Račiūnaitė 1996 m. Dusetų mst., Zarsų raj.
40. Stanislova Nykšteliene–Kriaučiūnienė, g. 1921 m. Lasungalės k., Ramygalos vls. Užr. R. Račiūnaitė 1988 m. Ramygaloje, Panevėžio raj.
41. Jaciunskienė–Nikitaravičiūtė M., g. 1925 m. Dumbrių k., Papilės vls., Šiaulių aps. Užr. R. Račiūnaitė 2002 m. Papilėje, Akmenės rajone.
42. Rozalija Paškevičiūtė, g. 1916 m. Pečiulių k., Skiemonių apyl. Anykščių vls. Užr. R. Račiūnaitė 1995 m. Anykščių raj.
43. Marijona Peleckaitė–Adomaitienė, g. 1909 m. Barklainių k. Panevėžio aps. Užr. R. Račiūnaitė ir D. Račiūnienė 1994 m. Barklainių k., Panevėžio raj.
44. Antanas Poška, g. 1909 m. Leliūnų mst., Aluntos vls. Užr. R. Račiūnaitė 1995 m. Leliūnų mst. Utenos raj.
45. Eleonora Savickaitė–Guobienė, g. 1916 m. Pagraužų k., Anykščių vls., Utenos aps. Užr. R. Račiūnaitė 1995 m. Pagraužų k., Anykščių raj.

46. Uršulė Simonavičiūtė–Jokūbkienė, g. 1908 m. Rygoje. Nuo 1918 m. gyveno Girvalakių k., Kupiškio aps. 1930 m. nutekėjo į Bakšėnų k., Salamiesčio par., Kupiškio vls. Užr. R. Račiūnaitė 1994 m. Uliūnų k. Panevėžio raj.
47. Adelė Skindaraitė–Matulionienė, g. 1903 m. Gaidamonių k., Aluntos par., Molėtų vls. Užr. R. Račiūnaitė 1994 m. Aluntos mst., Molėtų raj.
48. Vlada Skorkaitė–Bučelienė, g. 1930 m. Bališkių k., Ignalinos vls. Gyvena Vidiškėse, Ignalinos raj. Užr. R. Račiūnaitė 1993 m. Vidiškėse, Ignalinos raj.
49. Eugenija Suvaizdytė–Naktinienė, g. 1913 m. Mikalių k., Papilio vls., Biržų aps. Užr. R. Račiūnaitė 1996 m. Skrebiškių k., Papilio apyl. Biržų raj.
50. Paulina Šoblinskaitė–Sadauskienė, g. 1914 m. Rokėnų k., Antazavės par., Zarasų vls. Užr. R. Račiūnaitė 1996 m. Rokėnų k., Zarasų raj.
51. Bronislava Tribaitė–Vasiūnienė, g. 1924 m. Daučgirių k., Pabiržės par. Biržų aps. Užr. R. Račiūnaitė 1996 m. Daučgirių k. Pabiržės par. Biržų raj.
52. Marijona Vajagaitytė–Kairienė, g. 1902 m. Smaliečių k. „Papiliečių par., Biržų aps. Užr. R. Račiūnaitė 1996 m. Meilūnų k., Biržų raj.
53. Elena Vedreskaitė–Vitkūnienė, g. 1912 m. Šilelių k., Kuktiškių par. Utenos aps. Užr. R. Račiūnaitė 1995 m. Pagraužų k., Anykščių raj.
54. Ona Vilkonytė–Krištopaitienė, g. 1909 m. Kairių k., Velykių par., Velžio vls. Panevėžio aps. Užr. R. Račiūnaitė 1994 m. Kairių k., Panevėžio raj.
55. Regina Visockaitė–Kniezienė, g. 1940 m. Užpalių mst., Utenos raj. Užr. R. Račiūnaitė 1996 m. Dusetų mst., Zarasų raj.
56. Marija Vladarskytė–Brogienė, g. 1913 m. Bilaišių k., Dusetų vls., Zarasų aps. Užr. R. Račiūnaitė 1996 m. Dusetų mst., Zarasų raj.
57. Genė Žemaitytė–Ragauskienė, g. 1930 m. Mielagėnų mst. Užr. R. Račiūnaitė 1990 m. Kaneišiuose, Ignalinos raj.
58. Adelė Žumbakytė–Cibulskienė, g. 1915 m. Joneliškės k., Južintų par., Rokiškio vls. Užr. R. Račiūnaitė 1996 m. Dusetų mst., Zarasų raj.

Literatūra

1. Balys J. *Vaikystė ir vedybos: Lietuvių liaudies tradicijos*. Silver Spring: Lietuvių tautosakos leidykla, 1979.
2. Benedict R. *Patterns of Culture*. New York, 1959.
3. Blinstrubaitė J. Pakruojo ir jo apylinkių gimtųjų papročiai. *Pakruojo apylinkės*. Vilnius, 1996. P. 260–264.
4. Daunys S. Pirties papročiai. *Gervėčiai*. Vilnius: Mintis, 1989. P. 133–141.
5. Daunys S. Pirties tradicinės apeigos Adučiškio apylinkėje. *Kraštotyra*. Kn. 10. 1980. P. 61–64.
6. Dulaitienė–Glemžaitė E. *Kupiškėnų senovė: Etnografija ir tautosaka*. Vilnius: Valstybinė grožinė literatūros leidykla. 1958.
7. Gizevijus E. Kai kurie dar prieš keletą dešimtmečių buvę lietuvininkų

- gimtųjų ir krikštynų papročiai. *Lietuvininkai: apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*. Vilnius: Vaga, 1970. P. 141–147.
8. Imbrasienė–Kišūnaitė B. Krikštynų papročiai. *Obeliai Kriaunos*. Vilnius: Versmės leidykla, 1998. P. 487–496.
  9. Jasiūnaitė B. „Gužutis vaiką parnešė“. *Baltistica*. Nr. XXXVI (2). 2001. P. 277–297
  10. Kavolis V. *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*. Vilnius: Lietuvos kultūros institutas, 1992.
  11. Paukštytė R. *Gimtuvės ir krikštynos Lietuvos kaimo gyvenime*. Vilnius: Diemedis, 1999.
  12. Paukštytė–Šaknienė R., Savoniakaitė V., Šaknys Ž., Šidiškienė I. *Lietuvos kultūra: Aukštaitijos papročiai*. Vilnius: LII leidykla, 2007.
  13. Paukštytė–Šaknienė R. Krikštynos ir vardynos Šiaurės rytų Lietuvoje XX a. antrojoje pusėje. *LKMA metraštis* T. XIX. Vilnius. 2001. P. 243–266.
  14. Račiūnaitė R. *Moteris tradicinėje lietuvių kultūroje: gyvenimo ciklo papročiai (XIX a. pab. – XX a. vid.)*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2002.
  15. Račiūnaitė R. Relics of Totemism in the Lithuanians Customs of Life Cycle: End of the 19th – Middle of the 20th Centuries. *Ethnic Culture: Traditions and Innovations*. Kaunas: Vytautas Magnus University. 2004. P. 270–277.
  16. Račiūnaitė–Paužuolienė R. Lyties tyrinėjimai lietuvių etninėje kultūroje. *Inter-studia humanitatis*. Nr. 5. 2008. Lyčių studijos ir tyrimai. /Sud. G. Mažeikis, J. Lukšytė. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla. P. 129–145.
  17. Stundžienė Br. Moteriškasis pasaulis dainose. *Tautosakos darbai*. T. XVI (XXIII). 2002. P. 13–25.
  18. Šatkauskienė V. Kai kurie lyčių suvokimo aspektai tradicinėje kaimo bendruomenėje. *Lyčių samprata tradicinėje kultūroje*. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centas, 2005.
  19. Šaknienė R. Požiūris į abortus Aukštaitijoje. *Liaudies kultūra*. 2004. Nr. 5. P. 14–23
  20. Šaknys Ž. B. *Jaunimo brandos apeigos Lietuvoje: XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje*. Vilnius: Pradai, 1996.
  21. Šliavaitė K. Anykštėnų brandos apeigos. *Anykščiai XX amžiuje*. Vilnius. 2000. P. 139–14.
  22. *Uliūnai; Monografija* /sud. Br. Ulys. Vilnius: Lietuvos kraštotyros draugija, 1993.
  23. Ūsaitytė J. Motina žemė: moteriškumo reprezentacija. *Tautosakos darbai*. T. XVI (XXIII). 2002. P. 147–154.
  24. Vyšniauskaitė A. Dieveniškių senieji šeimos papročiai. *Dieveniškės*. Vilnius: Mintis, 1995. P. 356–371.
  25. Vyšniauskaitė A. Vaikų auginimas XIX a. pabaigoje–XX a. *Dubingiai*. Vilnius: Vaga, 1971. P. 200–207.